

تجربه‌های گذشته در خدمت طراحی کتابخانه‌های آینده

ترتیب درصد مهمی از هزینه‌های ساختمانی برای فضاهایی اختصاص می‌یابد که توان بازدهی و استفاده مؤثر از آنها غیرممکن است. در طراحی لازم است هدفهای کتابخانه و سازمان متبوع آن مورد بررسی قرار گیرد و اهمیت و نوع عملکرد چنین ساختمانی به موازات در نظر گرفتن نکات زیبایی‌شناختی در طرح به یکسان سنجیده شود. فرم ساختمان کتابخانه بایستی براساس عملکرد آن طراحی شود. رعایت فرم منطقی عملکرد در بودجه نیز مؤثر است زیرا چه بسا کتابخانه‌هایی که به صورت زیبایی طراحی شده‌اند لیکن پس از اتمام کار ساختمانی، بخشی از فضای آنها بلااستفاده و بی‌قواره به جا مانده است. امروزه معمولاً ۵۵ درصد از فضای کلی کتابخانه به کتب، مراجعین و کارمندان و ۴۵ درصد دیگر به فضای معماری و فضای در گردش اختصاص می‌یابد. هرچه فضای در گردش بیشتر باشد به همان نسبت هزینه استفاده مؤثر از ساختمان افزایش می‌یابد. ممکن است دو کتابخانه با یک مساحت معین و با صرف یک بودجه خاص ساخته شوند لیکن فضای مطالعاتی و بایگانی کتب یک کتابخانه در مقایسه با کتابخانه دیگر بیشتر باشد. در این صورت به جای محاسبه فضای ثابت بایستی هزینه را به ازای جلد و خواننده در نظر گرفت.

ساختمان اغلب کتابخانه‌ها طوری طراحی می‌شوند که قابل توسعه باشند. برخی از کتابداران بر این عقیده‌اند که طرحهایی از این قبیل پاسخگوی تمام نیازها نبوده‌اند لذا به اختصاص فضای عمودی (افزودن طبقاتی به ساختمان) تمایل بیشتری نشان می‌دهند. باید گفت که این فکر نادرست است زیرا اختصاص بخش مهمی از فضا به مخازن کتب و فضاهای ستونی نقش اساسی در توسعه آتی کتابخانه بازی می‌کند. فضاهای ستونی نه تنها مخزن کتب بلکه فضاهای مطالعاتی را نیز در بر می‌گیرد.

ورودی سالن مطالعه باید به گونه‌ای طراحی شود که مراجعین بتوانند از چند مدخل رفت و آمد کنند، این کار موجب می‌شود که سروصدا و ازدحام محیط کتابخانه به حداقل کاهش یابد.

هر سازمانی از شرایط و امکانات ویژه‌ای برخوردار است، از این رو هرگز نباید چنین تصور کنیم که طراحی کتابخانه علمی محض است. بلکه از یک سو هنر نیز محسوب می‌شود. شاید آنچه برای یک کتابخانه مطلوب و مناسب تشخیص داده می‌شود برای کتابخانه‌های دیگر مفید نباشد.

عدم موفقیت در طراحی یک کتابخانه را بایستی در عوامل کلی زیر جستجو کنیم:

۱ - ناآگاهی نسبت به برنامه.

۲ - بی‌دقتی در تحقیق.

۳ - عدم شناخت نیازهای کتابخانه.

هر یک از طراحان کتابخانه مانند کتابداران، مشاورین ساختمانی و معماران می‌توانند در انجام اشتباهات فوق سهمی داشته باشند. برای ایجاد یک ساختمان کتابخانه خوب، برخورداری و استفاده از برنامه‌ای دقیق و منسجم ضروری می‌نماید. یکی دیگر از عوامل مؤثر در این زمینه، میزان اعتباری است که به ساخت کتابخانه اختصاص می‌یابد. به عبارت دیگر مشکل از اینجا ناشی می‌شود که مهندسین معمار، کتابداران و نیز دست‌اندرکاران کنترل هزینه‌ها معمولاً نسبت به مسائل خاص یکدیگر و نیز به محدودیتهای بودجه بیگانه‌اند، پس اگر طراحی بدون در نظر گرفتن بودجه پیش‌بینی شده انجام گیرد، به نتایج نامطلوب زیر می‌انجامد:

۱ - اجرای طرح به تعویق می‌انجامد و یا به دست فراموشی سپرده می‌شود.

۲ - در آخرین لحظات از فضای کتابخانه کاسته می‌شود و در نتیجه طرح به همان صورت اولیه به اجرا در نمی‌آید. کاهش در فضای کتابخانه می‌تواند به صورت افقی و هم به شکل عمودی (کاهش در ارتفاع سقفها) بوجود آید.

۳ - عدم بررسی بودجه در کیفیت ساختمان نیز مؤثر است و در نتیجه باعث می‌شود هزینه‌های تعمیر و نگهداری افزایش یابد.

۴ - گاهی بخشی از فضاها به طور ناتمام رها می‌شود و به این

کتابخانه‌هایی که به شکل دایره‌ای طراحی می‌شوند، از نظر بایگانی مواد و فضای مطالعاتی معمولاً با مشکلاتی مواجه می‌شوند.

باید برای گسترش آتی فضای مطالعاتی، بایگانی مواد و فضای کار کارمندان پیش از اقدام به ساختمان سازی و در مرحله طراحی، پیش‌بینی‌های لازم انجام گیرد.

در طراحی باید روابط عملکردی فضاهای قسمتهای مختلف کتابخانه در نظر گرفته شود، در غیر این صورت مثلاً کارمندان بخش سفارش برای بهره‌گیری از اطلاعات فهرست عمومی کتابخانه، ناگزیر از طی مسافتی طولانی بوده و یا حتی برای این کار مجبور به استفاده از پلکان جهت دسترسی به طبقات فوقانی یا تحتانی کتابخانه می‌شوند و یا گاهی برای سوار شدن به آسانسور به انتظاری طولانی تن در می‌دهند.

در کتابخانه‌های عمومی که سالانه بیش از صد هزار جلد به مجموعه آنها اضافه می‌شود، اختصاص يك آسانسور جهت حمل کتاب از اطاق بارگیری^۱ به بخش سفارش مفید خواهد بود، لیکن در يك کتابخانه دانشگاهی که میزان افزایش سالانه مجموعه آن نسبتاً ناچیز است، انجام این امر بیهوده می‌نماید. در حالی که اگر آسانسور در این گونه کتابخانه‌ها برای بخش امانت که بیشترین ورودی و خروجی مجموعه از طریق آن انجام می‌شود، پیش‌بینی شود، بهترین نتایج را به دست خواهد داد.

درباره نور کتابخانه ذکر نکات زیر ضروری است:

۱ - نور مستقیم خورشید برای کتاب زیانبخش است.

۲ - استفاده بیش از حد از پنجره‌های شیشه‌ای بلند باعث می‌شود که اولاً نور بیش از حد مجاز به کتابخانه تابیده و خللی در مطالعه پدید آورد و ثانیاً این کار موجب حرارت زیاد در محیط کتابخانه شده و سیستم تأسیسات تهویه کتابخانه را با مشکلاتی مواجه می‌سازد.

۳ - میزان شدت نور در قسمتهای مختلف کتابخانه یکسان نیست. به طوری که مثلاً سیاحتگاه^۲ کتب نسبت به آرشیو یا بخش فهرست‌نویسی به نور کمتری نیاز دارد. همانگونه که ایجاد تنوع در فضاهای مطالعاتی مفید به شمار می‌رود، استفاده مناسب از شدت و ضعف نور نیز در این گونه فضاها، رضایت خاطر خوانندگان را فراهم می‌سازد.

۴ - ساختمان سقف کتابخانه باید طوری طراحی شود که با نور مورد استفاده در مخزن کتب متناسب باشد. سقف گنبدی یا مشبك موجب برهم خوردن این توازن می‌شود.

۵ - نورپردازی مناسب در کتابخانه‌های بزرگ مستلزم صرف

هزینه‌ای بس سنگین است، چنانکه کتابخانه دانشگاه هاروارد سالانه بودجه‌ای معادل يك میلیون دلار به این مهم اختصاص می‌دهد.

تهویه مطبوع

امروزه رعایت تهویه مطبوع در کتابخانه‌ها بسیار حائز اهمیت است. تهویه مطبوع به مجموعه‌ای از امکانات و تأسیسات گرمایش، سرمایش، رطوبت، ضد رطوبت و تصفیه هوا اطلاق می‌شود. ایجاد چنین تأسیساتی، فضائی خاص می‌طلبد و در حدود ۱۵ درصد از هزینه‌های ساختمانی کتابخانه را به خود اختصاص می‌دهد.

چند نکته مهم دیگر در طراحی:

۱ - درهای شیشه‌ای کتابخانه‌ها غالباً برای مراجعین خطر آفرین بوده‌اند به طوری که در آمریکا سالانه به طور متوسط تعداد ۶۰۰۰ نفر در اثر عدم تشخیص دقیق چنین درهایی و در نتیجه تصادم با آنها صدماتی را متحمل می‌شوند.

۲ - با اختصاص دو ورودی در کتابخانه اولاً در زمان تحقیق مراجعین صرفه جویی شده و ثانیاً باعث سهولت دسترسی آنان به کتابخانه در شرایط نامناسب جوی می‌شود.

۳ - محل استقرار آسانسور اگر براساس برنامه‌ای دقیق و حساب شده طراحی نشود، موجب اختلال در رفت و آمد مراجعین شده و استفاده از آن غیرمطلوب خواهد بود.

۴ - طراحی ساختمانهای از پیش تعیین شده با مشکلات زیادی همراه بوده و از جمله پیش‌بینی گسترش آتی در آنها غیرممکن است.

۵ - ساختمانهایی که توسعه آنها به صورت عمودی طراحی می‌شود مقرون به صرفه نبوده و مسایلی به دنبال دارد.

و سخن آخر این که در طراحی کتابخانه‌ها بزرگترین اشتباهات را کسانی مرتکب می‌شوند که درباره امور مالی، عملکردی و زیبایی شناختی فاقد درک و شناخت درست و لازم‌اند. #

با استفاده از مقاله:

The use of Hindsight in planning library buildings.

نوشته Keyes D. Metcalf و برگرفته از کتاب:

Libraries Building for The Future. Edited by Robert J. Show. Chicago: American Library Association, 1967.

1. Shipping Room.

2. Browsing Room.